

L'inter-nacionalisme contra la mundialització

Michel Cahen

► **To cite this version:**

Michel Cahen. L'inter-nacionalisme contra la mundialització: Reflexions sobre els moviments identitaris als països del "Nord", els moviments d'alliberament als països del "Sud", i l'actitud de l'esquerra, especialment la radical, davant aquests moviments. . 2000. halshs-02961933

HAL Id: halshs-02961933

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-02961933>

Preprint submitted on 8 Oct 2020

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

L'inter-nacionalisme contra la mundialització

Reflexions sobre els moviments identitaris als països del “Nord”, els moviments d’alliberament als països del “Sud”, i l’actitud de l’esquerra, especialment la radical, davant aquests moviments.

Michel CAHEN

Aquest article va ser redactat a petició de l’equip que preparava una nova revista basca del moviment abertzale, *Ezbaika*. Data del març del 2000, i no ha estat modificat. Amb motiu de la tràgica ruptura de la treva d’ETA, aquesta revista no ha aparegut. Per això, en la mateixa òptica, he ofert aquest article a *Har Far*.

Michel CAHEN és historiador. Investigador al *Centre National de Recherche Scientifique* al *Centre d’Études d’Afrique Noire de l’Institut d’Études Politiques* de Bordeus. Ha publicat diversos treballs sobre l’Àfrica lusòfona contemporània; cal destacar la seva obra *Ethnicité politique, pour une lecture réaliste de l’identité*, publicada per L’Harmattan

En el post-maig del 68, la tradició antiimperialista de solidaritat amb el Vietnam i amb les colònies portugueses, llavors encara sota el jou del salazarisme, i també les experiències de lluita contra les dictadures llatinoamericanes, havien fet possible, a França, un cert acostament entre l’esquerra radical i els moviments que llavors eren qualificats, sovint, de “nacionalitaris”. Certament, el colonialisme s’havia de combatre al Tercer Món, però també a França. El cas més conegut és el del Larzac, que es trobava en aquell moment sota l’amenaça de l’ampliació de la base militar. Tanmateix, aquesta coincidència fou, en realitat, molt parcial; va ser més una “intersecció” entre l’antimilitarisme de l’esquerra radical i la reivindicació identitària, que no pas una unificació dels objectius. La mateixa esquerra radical que no volia l’ampliació de la base militar no tenia cap proposta, a part de la destrucció del capitalisme, que fos favorable a un millor desenvolupament, al progrés cultural i, en darrer terme, a l’autodeterminació de les nacions incorporades a França d’una manera no pacífica. Continuava essent fonamentalment jacobina. Cal assenyalar que aquells, no pocs, que passaren de l’esquerra radical a l’esquerra socialdemòcrata, van quedar prou satisfets amb la regionalització, una regionalització, tanmateix, purament administrativa, i que no pretenia en cap moment redefinir els límits de les regions o dels departaments per tal de fer-los correspondre millor amb les realitats etnoculturals. Els corrents marxistes –i també anarquistes– es limitaren, poc o molt, a l’antiga associació que feia

Marx entre la “nació” i la “burgèsia”, és a dir, assignant les revolucions nacionals només a l’etapa històrica de les revolucions burgeses. Marx havia generalitzat, precipitadament, un cas de producció nacional –ben real, per cert–, fent del “capitalisme, gresol de les nacions”, l’únic cas possible de producció de nacions: com si abans no hi hagués pogut haver unes nacions medievals molt consolidades –encara que amb uns símbols diferents–, i com si després ja no hi hagués d’haver nacions... com si la identitat seguís mecànicament l’evolució de l’economia.

Mirant-ho de més a prop, aquesta visió, tot i ser indubtablement marxiana, és ben poc marxista, i contradiu el materialisme històric i la dialèctica dels moviments socials: la lluita de classes, certament, és el motor de la història, però no n’és el resum; pot haver-hi unes altres polaritzacions socials, unes formes de consciència, diferents de la consciència de classe, que poden ser motius d’emancipació. Els processos de cristallització identitària són, en realitat, una tendència permanent de la vida social i dels moviments socials, i si bé el capitalisme, el colonialisme, l’estalinisme o la globalització n’han modificat, evidentment, el context, no n’han pas fet perdre la força. D’altra banda, la consciència identitària es pot conjugar amb la consciència de classe: oposar-les, tal com ho fa per exemple una Arlette Laguiller (portaveu del partit trotskista Lutte Ouvrière), per qui qualsevol moviment nacional és “petitburgès”, és un posicionament no tan sols sectari, sinó sobretot, separador.

Abans que la nació, les pràctiques i les necessitats socials

L’ “ultraclasseisme” (i, per què no, l’economicisme) d’esquerra no entén que la consciència identitària, i la posterior reivindicació identitària, estan profundament arrelades en les pràctiques socials que les han precedides. Són aquestes pràctiques socials (i no tan sols el “nacionalisme”) el que es troba oprimat, avui dia, pel capitalisme i la mundialització. La reivindicació identitària és, doncs, una necessitat social com qualsevol altra, i s’ha de defensar, per tant, amb la mateixa energia que la lluita contra l’atur o per les trenta-cinc hores setmanals.

Malauradament, l’esquerra radical francoparisenca té una cultura marxiana que la porta a considerar que la qüestió nacional està superada (pel fet que la revolució burgesa també ho està), menys en els països colonitzats (abans se’n deien “endarrerits”). És per això que l’internacionalisme (la solidaritat que s’estableix entre els moviments nacionals) i, especialment, l’internacionalisme proletari¹, (la solidaritat que s’estableix entre els moviments nacionals i dirigida pel moviment obrer) són presentats com a sinònims d’antinacionalisme. Ara bé, no pot haver-hi internacionalisme sense nacionalisme. La cultura jacobina i l’esquerra socialdemòcrata o comunista porten al mateix resultat, amb uns arguments diferents: la “sobirania de la nació”, la “República una i indivisible”, o fins i tot, “les cultures regionals com a cavall de Troia de l’anglès, i de Brussel·les”.

Per això, una actitud com la de la LCR (Lliga Comunista Revolucionària, partit trotskista) ha estat exemplar en la qüestió de Nova Caledònia (el portaveu Alain Krivine resumí l’actitud del seu partit en una fórmula colpidora: el “deure d’anticolonialisme”), i ho és també pel que fa a l’Irlanda del Nord. Però fixem-nos que el que motiva el suport és el jou colonial (en aquest cas, l’imperialisme anglès) i no pas el dret a la identitat: Irlanda té dret a la reunificació perquè la seva divisió és una seqüela de la colonització, no perquè la identitat irlandesa comprèn tota l’illa.

¹ Aquí no estic parlant del discurs propagandístic (versió estaliniana de l’internacionalisme proletari), sinó del concepte marxista a què fa referència l’expressió.

Per això, l'extrema esquerra va considerar, llevat d'algunes excepcions, la reunificació alemanya com una catàstrofe (“perquè era capitalista”), com si el manteniment d'una RDA senil i estalinista pogués servir de base per a una represa d'un socialisme democràtic. Per això, en la qüestió iugoslava, l'extrema esquerra va defensar els drets de tots els pobles, menys del més nombrós demogràficament, el poble serbi². Durant les eleccions regionals franceses, aquest sector sociopolític no té pràcticament res a proposar que no sigui una còpia del programa per a les legislatives o les presidencials: durant les últimes eleccions regionals franceses (març de 1998), el programa de la LCR (per no parlar del de LO), no deia res, absolutament res, sobre les regions; l'únic moment en què es parlava del dret a l'alfabetització en llengua materna era per referir-se als... treballadors immigrants, fet que deixa ben clar que en la ment dels redactors, no era un problema per als ciutadans francesos! Res sobre Còrsega, res sobre Euskadi, res sobre el bilingüisme a Alsàcia, etc. No necessàriament hi ha hostilitat, sinó més aviat una subestimació constant de la importància, dins del moviment social, de les lluites identitàries pel fet que no són directament anticapitalistes³. Com si el capitalisme es limités al sistema de producció capitalista (a l'economia) i no tingués moltes altres manifestacions!

El resultat d'aquesta indiferència o de l'hostilitat de l'esquerra radical⁴ i de l'esquerra clàssica és que, efectivament, hi ha, en els moviments identitaris, unes tendències conservadores molt poderoses, sovint majoritàries. El buit absolut del programa de l'esquerra pel que fa a Còrsega explica de sobres les desviacions dretanes i militaromafioses de determinades organitzacions. És precisament per això que cal fer entendre que una de les principals apostes del moviment abertzale, per exemple, és ni més ni menys que fer bascular el país de la dreta a l'esquerra. Si l'esquerra arriba a ser majoritària, no ho serà pas contra la nació basca!

Universalisme o uniformitat?

Naturalment, darrere tot això hi ha unes concepcions ideològiques profundament arrelades i que han passat de França o de Portugal a les seves antigues colònies, sobretot les africanes⁵. La tradició neojacobina⁶, en efecte, no considera la nació com un procés històric de cristallització identitària, que segons la durada i la intensitat pot portar a la

² Em refereixo concretament al poble serbi i no als seus dirigents nacionalistes extremistes. Però va ser precisament el fet que l'esquerra democràtica no tingués en compte l'aspiració sèrbia a la unitat nacional el que va crear una base popular per als senyors de la guerra. Vegeu sobre aquest tema el meu article “L'autodétermination, pour les Serbes aussi”, *Libération*, mardi, 30 mars 1999, pàg. 9.

³ El fenomen és específicament francès: per exemple, l'equivalent de la LCR francesa al regne d'Espanya forma part, al País Basc, d'AH (Zutik), i a Galícia, del Bloque Nacionalista Galego. No em consta que tots els trotskistes d'Euskadi Nord s'hagin afegit al moviment *abertzale*. Hi ha, en canvi, un grup cors (molt petit) que gaudeix d'una certa autonomia.

⁴ ...per no parlar d'un *Charlie Hebdo*, que per la seva virulència antibasca, antibretona, antioccitana, es mereixeria immediatament un procés judicial per incitació a l'odi racial si se substituís “bascos”, “bretons” o “occitans” per “àrabs”, “jueus” o “negres”. Un procés així, iniciat per una associació a partir de la propera rellicada d'aquest setmanari, no sempre divertit, tindria, d'altra banda, un ressò real, i implicaria un debat molt útil. Deixo aquí el suggeriment...

⁵ ...d'aquests dos països més que d'Anglaterra, que té una tradició més respectuosa envers les comunitats –cosa que no justifica pas el seu colonialisme! Per altra banda, això no ha impedit pas que les elits locals creessin elles mateixes uns règims bonapartistes (vegeu la nota 11, més avall).

⁶ Dic “neojacobina” i no pas “jacobina” en la mesura que, en el jacobinisme revolucionari original, la noció de “sang blava” designava alhora l'enemic de classe (l'aristocràcia) i l'estranger (que acollia els “emigrats” de l'aristocràcia: la famosa “sang impura” que cal situar en el seu context). La nació era, doncs, la immensa majoria del poble (el tercer estat més els aristòcrates i els eclesiàstics afins), oposada a l'estranger, més exactament, a una “imatge de l'estranger”. Aquí hi havia una dimensió ètnica evident, sempre silenciada en les anàlisis actuals.

reivindicació i a formar un estat propi, que seria l'Estat-nació. La nació es considera "creada" per l'Estat, o sigui la República, i no és el producte, doncs, d'un conjunt d'identitats culturals, sinó que és definida per un conjunt de drets polítics (igualtat de drets, sufragi universal i, més tard, escola laica pública, serveis públics, seguretat social, etc). Aleshores és quan es confon la nació amb l'Estat republicà –i d'aquí ve l'argument que les llengües regionals són antirepublicanes...–, i la nacionalitat esdevé sinònim de ciutadania –argument utilitzat, per altra banda, contra el dret de vot dels estrangers–. Lògicament, es confon igualtat amb uniformitat, i s'acaba confonent uniformitat amb universalisme. Només la manera de fer de París és universal; les altres maneres de sentir França, de practicar-la, o fins i tot de separar-se'n, són particularismes. Un moviment de promoció cultural, de modernitat i de dignitat, és un "replegament identitari", però la imposició de la noció de "poble francès" contra la de "poble cors" és universalista!

Tanmateix, la nació és una realitat subjectiva i un concepte ben diferent del d'estat. La nació no és res més que una forma especialment duradora i intensa de l'ètnia⁷. Prové de la imaginació: no és altra cosa que la comunitat idealitzada de la gent que experimenta un sentiment determinat de nacionalitat, i el poble no és altra cosa que la població de la nació. La nació pot estar reforçada per un estat, però mai pot ser creada del no res per aquest. És absurd –i molt còmic per als historiadors medievalistes– llegir sovint que la nació França "data" de 1789 (o, el que és el mateix, "data" del baptisme de Clovis l'any 496). No hi ha cap "data" de "creació" de les nacions, (encara que elles mateixes, reescrivint la pròpia història, poden afirmar-ho a l'hora de fabricar els seus mites), perquè les nacions són el resultat d'uns processos històrics lents i capil·lars de consolidació identitària. No és 1789 el que ha "creat" la nació França, sinó al contrari: és l'evolució històrica d'aquesta nació el que ha portat a dotar-la d'un estat més modern i ha provocat la revolució! Però l'imaginari no s'ha de confondre mai amb l'inexistent; no és altra cosa que el que Marx anomenava "una idea socialment organitzada". Aquest sentiment no es pot definir amb uns fets normatius (llengües, etc). És impossible "donar la definició" de França o d'Euskadi. Simplement, és francès, jueu, zulu, basc aquell qui se sent francès, jueu, zulu o basc. Evidentment, la causa més freqüent d'aquest sentiment no és pas que hom neixi francès: hom no neix pas francès; s'en fa. Però, en la gran majoria de casos, s'en fa pel fet que... ha nascut a França. No es tracta de la "sang", sinó de la vida social, i no només "política". És aberrant llegir, de vegades –de la ploma d'un filòsof com Alain Finkielkraut, per exemple– que hom "s'adhereix" a França sobre la base dels grans principis dels drets de l'home. Quina és, llavors, la diferència entre França i altres països dotats d'una ciutadania de qualitat (Països Baixos, etc.)? Per altra banda, aquells qui voldrien, efectivament, "adherir-se" a França, i que en demanen els papers, són, la majoria de vegades, plantats sense mirament a la frontera.

Aquí cal destacar unes quantes coses. En primer lloc, la visió de la nació francesa com una "nació purament política" per oposició a la nació alemanya, "cultural", confon les diferències entre les teories sobre la nació –diferències que, efectivament, es poden trobar, però que caldria no exagerar, en les tradicions filosòfiques de tots dos països– amb la realitat de les nacions mateixes. És a dir: el sentiment dels ciutadans alemanys

⁷ No puc entrar en detalls, aquí. Però el concepte general és el d'ètnicitat, considerant la nació com una forma particularment vigorosa i duradora de l'ètnia. Altres cristallitzacions ètniques són més temporals, menys clares, etc. Si hi ha cristallitzacions identitàries, tant si es tracta de Polònia com dels Bakongo, que duren segles, amb estat o sense, podem parlar de nacions. Hi ha també d'altres fenòmens més volàtils, o que no manifesten una forta consciència de grup. Llavors, és difícil parlar de nació, però això forma part del fenomen general de l'ètnia. Evidentment, cal trencar amb l'antiga concepció, quasi racial, de l'ètnia. Sobre totes aquestes qüestions, remeto a les meves dues obres: *Etnicité politique. Pour une lecture réaliste de l'identité*. Paris, L'Harmattan, septembre 1994, 176 pàg. ISBN: 2-7384-2651-4; *La nationalisation du monde. Europe, Afrique, l'identité dans la démocratie*, Paris, L'Harmattan, septembre de 1999, 256 pàg. ISBN: 2-7384-7330-X.

envers el seu país és tan diferent del sentiment dels ciutadans francesos envers el seu? És una manera molt còmoda, per França, de sentir-se superior (és “ciudadana”, mentre que Alemanya seria “racial”), i de manifestar així el seu xovinisme, és a dir, una expressió política agressiva de la seva etnicitat!

En segon lloc, aquesta visió estableix, artificialment, una oposició entre política i cultura. La nació francesa no va néixer pas de la nit al dia, ja dotada d’una ciutadania de qualitat, sinó que s’ha anat guanyant a base de generacions de lluites socials. Però, evidentment, el costum de viure en una ciutadania de qualitat forma part de les tradicions culturals del país: mantenir una escola pública, laica, gratuïta, per a tothom, és cultura, és política? Evidentment, té relació amb totes dues. Quan, al novembre i desembre de 1995 es va fer una vaga per la Seguretat Social, els francesos defensaven un servei públic, però també la pròpia idea que tenien de França, enfront de la mundialització i de la seva etapa de Maastricht: consciència de classe i consciència etnonacional coincidien en el moviment social, i això era el que li donava força.

En canvi, l’universalisme abstracte no permet la igualtat de drets, perquè no té gens en compte la desigualtat de les situacions de partida. I això és el que fa que reivindicar unes escoles bilingües, per exemple, no sigui demanar el dret a la diferència⁸, sinó la igualtat de drets, la igualtat per a tots els infants de poder ser alfabetitzats en la pròpia llengua. Reivindicar aquest dret no és contrari a la República, sinó que es tracta d’un dret constitutiu d’una República que sigui social de veritat.

Progrés social i emancipació identitària: la qüestió del Sud

Però, per altra banda, cal preguntar-se com ha pogut “funcionar”, això? com han aconseguit, la nostra Tercera República, i més tard la Quarta i la Cinquena, minvar, efectivament, la força de les antigues nacions? La base d’aquest “èxit” és una mena d’intercanvi entre opressió ètnica i progrés social: l’escola prohibeix “escopir i parlar alsacià”, però és pública. No dic pas que aquest intercanvi hagi estat una bona cosa, però ha permès que això hagi pogut funcionar sense gaires problemes. Molts occitans, bretons, etc. han ensenyat el francès als fills no tan sols per alienació ideològica (ben real, en el fons) sinó perquè el francès simbolitzava, per ells, la inserció en el progrés social. Així doncs, no és casualitat que avui dia, en aquests temps de liberalisme globalitzat, en què la República s’esforça per garantir la continuïtat de la promoció social, aquest “intercanvi” ja no funcioni, pràcticament, i que la reivindicació de “viure millor” s’expressi per mitjà del vot al partit dels caçadors, del vot abertzale, etc.⁹

Però pot funcionar, als països del Tercer Món, un “intercanvi” com aquest? El drama de molts d’aquests països és que, com que han importat, a través de la formació de les elits, els esquemes neojacobins o bonapartistes europeus, els seus estats, situats a la perifèria de l’economia mundial, no ofereixen progrés social. L’opressió ètnica funciona bé, però a canvi de... res, sobretot en temps de recessió econòmica. No és casual que la revolta

⁸ A més de no ser gaire eficaç pel que fa a tàctica política (fa l’efecte de demanar una excepció, un favor), la reivindicació del “dret a la diferència” és ja una interiorització de la dominació: per què ha de ser el País Basc qui sigui “diferent” de París, i no pas París qui sigui “diferent” d’aquell?! Per què situar-se, encara que sigui inconscientment, en la problemàtica del dominador?

⁹ Això no té res a veure amb el vot al Front Nacional: aquest, evidentment, també és un vot de protesta, però expressa la por dels proletaris de convertir-se en immigrants dins el propi país (immigrantització) i la por dels petitburgesos de convertir-se en proletaris (proletarització). És un reflex reaccionari en el sentit literal del mot, que rebutja el capitalisme modern i cerca el mite precapitalista de l’Amo paternalista, autoritari i protector. No sembla una mobilització ciutadana moderna, ni que fos parcialment desencaminada (caçadors...) per una dignitat arrelada en la vida social, en la vida d’aquí, contra la seva confiscació per part de burocràcies llunyanes.

de la Casamance es produís en el moment que el règim que succeí Senghor, el d'Abdou Diouf, deixà de compartir el pastís, reservant-lo exclusivament per a l'ètnia wolof. No és casualitat que el principal grup etnolingüístic del nord de Moçambic, els Macuas-Lomues, votés massivament, el 1994 i el 1999, un partit sorgit d'una rebel·lió que en el seu temps havia rebut el suport de...l'apartheid. Sud-Àfrica quedava lluny, i el que hi hagué fou un estat "marxista-leninista" que foragitava la gent de les zones rurals per concentrar-la en "pobles comunals", reprimia o menyspreava les religions i llengües tradicionals, però no enviava l'infermer, el tractor, el rec, el mestre que havia promès, no comprava les collites (o ho feia amb una moneda sense valor), fins al punt que la gent vivia pitjor als pobles "moderns", que abans, a les zones rurals. I si, a més, aquest règim estava format sobretot per gent de l'extrem sud del país, i qualsevol al·lusió a aquest fet era titllada immediatament de "tribalisme", el problema social estava amagant un greu problema ètnic.

Als països de la perifèria del capitalisme¹⁰, hi ha molt més risc que l'opressió ètnica provoqui resistències ètniques, o fins i tot, moviments etnicistes, que no pas als països del centre. Això no és degut al seu "endarreriment" o a les "lluites ancestrals", que tant agraden als qui volen explicacions simples, sinó al fet que la colonització dibuixés amb regle uns estats que no corresponen gairebé mai a la realitat dels pobles presents en el seu territori; és a dir, uns estats que no poden oferir a la seva població cap progrés social, ni cap política de promoció etnocultural, que puguin fer sentir l'existència d'aquesta república com una garantia de progrés, assegurant així la unitat i la seva cohesió. Apareixeran moviments de resistència, passiva o activa, fins i tot militaritzada, contra l'estat, per protegir-se'n, i evidentment, es concentraran en les identitats existents, visibles als ulls de tothom: la majoria de vegades, de llinatge, de clan, d'ètnia, fins i tot de religió. La base d'això no té res de "tribalista" (o "fonamentalista", en el cas de l'islamisme), sinó que és l'expressió d'uns moviments socials sense unes elits polítiques modernes (és més, que s'hi oposen) contra els fenòmens de marginació provocats per l'estat modern, primer colonial, i més tard, neocolonial. Evidentment, la fragilitat política d'aquests moviments socials els fa encara més fàcils de manipular si es té en compte que els progressistes educats amb l'ideal jacobí, o les elits modelades ideològicament per la història de la pròpia producció en i per a l'estat colonial i neocolonial¹¹, es neguen a veure-hi una aspiració a la modernitat i a la dignitat social, titllant tot això de "primitivisme". Només cal aleshores que arribi un tribalista hàbil, que mirarà de crear-se una base social al seu servei¹². La fragilitat ètnica dels estats que no ofereixen promoció social és, així, molt més gran.

¹⁰ Tercer Món, sobretot, i també una part dels antics països de l'Est (especialment, l'Àsia central). No incloc, doncs, aquí, Cuba ni el Vietnam, països que no han restablert (encara?) el model de producció capitalista, tot i que els enclavaments capitalistes hi són cada cop més nombrosos. La Xina anomenada popular és un cas intermediari.

¹¹ Això explica per què les elits dels països antigament colonitzats per Anglaterra són sovint (Kenya, etc.) tan jacobines o bonapartistes com les seves homòlogues sorgides de les colonitzacions llatines (França, Portugal, Espanya, Bèlgica). Produïdes per i dins de l'estat modern, estan vinculades, per damunt de tot, a la seva perpetuació, que els permet de poder captar la renda de l'ajuda internacional i el comerç amb els països de l'OCDE. Això, evidentment, no impedeix pas a cap d'aquestes elits d'utilitzar, al mateix temps que la repressió ètnica, una demagògia etnocientelista de redistribució de favors (per petits que siguin) en la seva dominació quotidiana.

¹² El tribalisme és l'expressió política radicalitzada de la tribu. La tribu (conjunt de gent integrada en una organització paraestatal caciquista) no és sinònim de l'ètnia (comunitat definida per la identitat ètnica). Pot haver-hi diverses ètnies en el si d'una mateixa tribu, o diverses tribus presents en una ètnia, segons la història local de les guerres, les migracions, etc. A l'Àfrica, la majoria de les tribus van ser destruïdes pel colonitzador, trencant les estructures polítiques africanes. Però són molt fortes al Iemen, a l'Afganistan, a Somàlia. El tribalisme, en sentit polític, serà un intent de tipus totalitari per fer correspondre, a la força, caciquisme (forma protoestatal) i identitat ètnica en una única expressió política –com si una identitat comuna s'hagués de manifestar a través d'una expressió política

Anticolonialisme, nacionalisme i “nacionisme”.

Però aquesta argumentació, no pot ser que es torni en contra de la legitimitat dels moviments d'alliberament anticolonial com els que hi ha hagut, per exemple, a Algèria o a l'Àfrica portuguesa? La resposta és doble.

En primer lloc, cal, efectivament, preguntar-se sobre la naturalesa dels nacionalismes en aquests països. El concepte de nacionalisme és, certament, força vague: expressa en una sola paraula tant l'opressió per part dels estats amb el pretext de la nació (pangermanisme, paneslavisme, extrema dreta) com la lluita de les nacions per l'emancipació. Però aquesta distinció clàssica –nacionalismes opressor i emancipador– encara és insuficient. En efecte, si ens limitem als nacionalismes emancipadors, quina nació representen? Quan el nacionalisme polonès anterior a 1914 es manifesta contra Rússia, Prússia i Àustria, representa políticament una nació que ja existeix, és un nacionalisme produït pel moviment social. Quan el nacionalisme moçambiquès es manifesta contra Portugal, no representa cap nació existent, sinó un projecte de nació dirigit no tan sols contra el colonitzador, sinó igualment contra les nacions (o ètnies) existents. Es nega a qüestionar les fronteres colonials i, per tant, ha de “fabricar” a tota velocitat, en les condicions de la perifèria del món, una nació que correspongui a aquestes fronteres. Això, en realitat, no és nacionalisme (expressió política de la nació existent) sinó “nacionisme” (expressió política d'un projecte de nació conduït per una elit política), que vol produir una identitat inexistent mitjançant la destrucció de les existents. Naturalment, això només pot funcionar sobre un *quid pro quo* de base: els amazics algerians que s'afegeixen a l'FLN (Front de Libération Nationale) no tenen la intenció de convertir-se en àrabs, i més tard es manifestaran contra l'arabització, contra una Algèria únicament àrab que no existeix. Els macondes¹³ de Moçambic no tenen sentiment de “Moçambic”, sinó que lluiten per l'alliberament de la terra on viuen.

En segon lloc, aquestes identitats preexistents poden, no obstant això, coexistir amb el “nacionisme” en la mesura que, si la base social del “nacionisme” algerià o moçambiquès és minsa, la base social de l'anticolonialisme, en canvi, és massiva. Ara bé, els dirigents són els mateixos. És una bomba de rellotgeria, però pot funcionar en el marc de la dinàmica militar de la guerra d'alliberament.

L'analogia que es fa sovint entre les revolucions nacionals europees del segle XIX (unitat alemanya, italiana, separació belga dels Països Baixos, independències sèrbia i grega, o revolució kemalista més tard) i les lluites d'alliberament anticolonial (anomenades impròpiament “nacionals”) de l'Àfrica és, doncs, en gran part, errònia. Aquestes lluites eren perfectament legítimes a causa del seu anticolonialisme, però no pas pel fet de fabricar “nacions”. Ara bé, la gent d'esquerra ha confós aquests dos fets, donant suport a les elits d'aquests països en les seves opressions ètniques, en nom de l'“etapa de la revolució nacional” i contra el “tribalisme”. Per això han estat pocs els moviments socials de tipus ètnic que han rebut el suport de l'esquerra occidental, i en canvi s'han avalat polítiques clarament opressives, ja sigui la concentració de les inversions a la

uniforme. Això és el que intentà el dirigent zulu Buthelezi, amb el seu partit Inkhata, en la seva lluita contra l'ANC, a fi d'eliminar la forta implantació de l'ANC en el si de la nació zulu. Tanmateix, no es pot excloure la possibilitat que aparegui un tribalisme revolucionari. La III^a Internacional, no havia donat suport a les revoltes del Rif marroquí, apel·lant a una “República de les tribus confederades” contra la colonització espanyola i francesa? Sobre el tribalisme revolucionari, vegeu el meu article “Le socialisme, c'est les Soviets plus l'ethnicité”, *Politique Africaine* (Paris, Karthala), n° 42, juin 1991, pàg. 87-107.

¹³ Macondes: grup ètnic de l'extrem nord de Moçambic, que fou la punta de llança de la revolta anticolonial.

capital (seu de l'estat i prototipus de la nació) o l'alfabetització dels infants en la llengua colonial (o només en una de les llengües africanes, la del grup dominant) en nom de la unitat. També s'han atribuït a l'etnicitat drames que no hi tenen res a veure (per exemple, el fenomen de les castes hutu i tutsi, membres d'una mateixa ètnia!); s'ha assenyalat l'etnicitat com a causa de guerres, quan només n'era una manifestació (per exemple, a Iugoslàvia, on el fet de no assumir democràticament les etnicitats/nacionalitats és el que ha donat un suport popular als senyors de la guerra); i també s'han oposat de manera catastròfica multiètnicitat i autodeterminació¹⁴.

A l'Àfrica subsahariana, es parla avui dia de la crisi dels estats-nació, tot i que n'hi ha molt pocs, és a dir, hi ha molt pocs estats que realment representin una nació, i aquí rau, precisament, una part del problema¹⁵! El que hi ha són nacionalismes d'estat (crear la nació de manera autoritària, per mitjà de l'estat), destinats al fracàs a causa de la seva incapacitat per promoure el progrés social fent funcionar així l'"intercanvi" a què hem fet esment més amunt. Si es tractés d'estats-nació, serien molt més forts –encara que això no fos cap garantia, pel fet que hi poden intervenir altres factors centrífugs (Somàlia).

A l'Amèrica hispanòfona, la situació és força diferent, per tal com els moviments anticolonials contra Espanya havien començat abans de la revolució industrial i de la presa del poder per part de les burgesies capitalistes. Per això, les petites i mitjanes burgesies mercantils o latifundistes van fer-se càrrec dels nous estats, desenvolupant, sens dubte, uns processos de producció nacional més avançats que a l'Àfrica. Tanmateix, contràriament a l'Àfrica, però igualment com als Estats Units de l'Amèrica del Nord, són les elits colonitzadores, i no els colonitzats, els qui van expulsar l'antiga metròpoli –fou, en realitat, una escissió entre colonitzadors metropolitans i locals. Però l'era de l'imperialisme ha fet entrar aquests règims en una major dependència, que es manifesta en la successió d'etapes "democràtiques" i de cops d'estat militars que ha limitat considerablement la seva capacitat d'integració. Malgrat això, gràcies al substrat nacional, molt més important que a l'Àfrica negra, la qüestió nacional ha pogut estar indissociablement vinculada a les revolucions socials, donant-los tota llur força (el zapatisme de principis de segle o la revolució cubana en són dos exemples). Però a conseqüència dels errors de la integració, també hi ha molts motius per pensar que, al segle XXI, la qüestió índia sorgirà, amb més força que mai, contra els estats que han continuat essent, en gran mesura, "espanyols" o mestissos. El neozapatisme de Chiapas o Mèxic i els últims esdeveniments a l'Equador no són, segurament, res més que una tímida avantguarda de la revolució índia que s'acosta. Una altra situació diferent, encara, és la del Brasil. Com a l'Amèrica "espanyola", van ser els colonitzadors locals els qui van prendre el poder, però en aquest cas no fou contra l'antiga metròpoli: fou l'estat mateix de l'antiga metròpoli qui s'instal·là a Rio de Janeiro¹⁶!

¹⁴ Vegeu la nota 2, més amunt.

¹⁵ Com a estats-nació de tipus "clàssic", a Àfrica, només es poden comptar les illes i arxipèlags criolls (Cap Verd, São Tomé, Seychelles, Maurici), Madagascar i Somàlia. Sud-àfrica presenta un intent molt interessant de produir una nació "arc de Sant Martí", expressió de l'ANC per designar una nació de nacions. Però és massa d'hora per treure'n conclusions, i el resultat dependrà en gran part de la capacitat o incapacitat de l'estat postapartheid de promoure el progrés social –i, com a conseqüència, la integració.

¹⁶ Amb l'entrada de les tropes del general Junot a Lisboa, durant les invasions napoleòniques (1807), tota la cort lisboeta fugí cap a Cap Verd, i més tard cap al Brasil. Però en comptes de tornar en el moment de la derrota de Junot (1811), després de Fontainebleau (el 1814), o després de Waterloo, el 1815, dom João VI s'entossudí a romandre a Rio i no tornà a la metròpoli fins que les Corts l'amenaçaren, el 1821! El seu fill, dom Pedro, es quedà al Brasil, però en ser també requerit per les Corts, no trigà (1822) a declarar una independència que al començament no era un divorci de debò sinó la simple afirmació del fet que "es quedava": "Fico"(em quedo), sense modificar res de l'aparell local de l'Estat portuguès. D'altra banda, durant la revolució de 1831 (conseqüència indirecta de la

Pel que fa a Àsia, ens trobem davant d'un cas que demostra a la perfecció la futilitat de les teories sobre la "creació recent" de les nacions, fruit de la Il·lustració o d'altres eurocentrismes. Perquè si hi ha una regió del món on les nacions existien des de feia segles –no necessàriament amb els límits actuals, és clar– és Àsia. No es poden entendre les revolucions xinesa o indoxinesa sense la coincidència d'una guerra camperola i una guerra patriòtica. I el mateix es pot dir, grosso modo, de la independència de l'Índia, que és avui dia una de les nacions més importants del món. Així doncs, podem dir que, a diferència de l'Àfrica subsahariana i de les Amèriques anomenades llatines, Àsia ha conegut veritables nacionalismes (expressió política massiva de nacions existents). I això té, certament, aspectes positius i aspectes negatius, perquè alguns estats-nació van desenvolupar el seu propi colonialisme local, com la nació javanesa a l'arxipèlag indonesi, o la nació han a la Xina. I és que, justament, no van ser pas els corrents democràtics els qui assumien la direcció política d'aquests nacionalismes.

Contra la mundialització, l'inter-nacionalisme

Cal no anar a parar a l'altre extrem: igual que el Camembert no és el símbol de la identitat francesa, l'etnicitat en si mateixa no és emancipadora. La identitat no és opressiva ni emancipadora, sinó que existeix, simplement; és i prou. No té una filiació política pròpia, no és ni de dreta ni d'esquerra. No té un origen de classe (ni "petitburgesa", com diu Lutte Ouvrière, ni proletària): fer aquest tipus de judicis sobre comunitats que inclouen societats senceres no té sentit. La seva opressió, però, provoca reaccions socials, de desig dels ciutadans d'assumir el seu destí a través d'una comunitat subjectiva.

Això vol dir que l'orientació política de l'expressió identitària dependrà en gran mesura dels corrents que sàpiguen assumir-ne la direcció. Això vol dir que és possible, doncs, de crear uns moviments d'emancipació (inclosa l'emancipació social) sobre la base de l'etnicitat. En determinades situacions, no tan sols la consciència identitària és, per davant de la consciència de classe, el primer vector de mobilització social, sinó que, a més, aquella pot incloure aquesta i ser-ne una forma d'expressió. La consciència

revolució de 1830 de París) abdicà i tornà a Portugal per recuperar el tron del pare, que mentrestant havia mort. Aquí tenim un veritable exemple d'escissiparitat, un "desdoblament" de Portugal, una independència sense descolonització; es podia ser portuguès a Portugal, o portuguès al Brasil. "Brasiler", al segle XVIII i principis del XIX, designava una espècie de regionalisme portuguès, però en cap cas una consciència nacional. No és fins al segle XIX que el Brasil esdevindrà realment brasiler. Es tracta, doncs, d'una colonització gairebé hel·lenística, en què la ciutat grega de Sicília, d'Àsia Menor o de Bactriana se separa de la ciutat-mare i continua essent grega (al principi, si més no...). Per aquests aspectes històrics, vegeu sobretot A. ENDERS, *Histoire du Brésil contemporain, XIX-XXe siècles*, Brussel·les, Complexe, 1997, 288 pàg. ISBN: 2-87027-6370... El nacionalisme brasiler contemporani, en els seus esforços per legitimar-se, no ha aconseguit mai "pair" el fet de no haver sorgit d'un anticolonialisme, sinó d'un colonialisme autocentrat. Durant el carnaval del 2001, que coincidia justament amb el cinquè centenari de la "Descoberta" del Brasil per Alvares Cabral el 1500, bona part de les escoles de samba van desfilar amb escenes anticolonials en les quals els "brasilers" pegaven els portuguesos. Però les escoles de samba formades per brasilers d'ascendència portuguesa o d'emigrants portuguesos van representar...l'agermanament dels portuguesos amb els indis. En realitat es tracta del mateix mite: ni els portuguesos ni els brasilers no són uns colonitzadors! Això explica en gran part la força que tenen en el sentiment nacional brasiler mites com el de "la nació de la fusió de les tres races" (blanca, índia, negra). Al Brasil li costa molt de reconèixer el seu propi racisme i de concedir a la lluita antiracista (tant pel que fa als negres com als indis) la importància que li correspon. Però aquesta ideologia, basada en la total absència de lleis oficialment racials (al contrari que als Estats Units als anys seixanta), ha pesat sobre els negres mateixos, que van començar més tard que a l'Amèrica del Nord a organitzar-se i constituir el seu propi moviment. Això ja s'ha fet, i avui dia, el PT (Partit dels Treballadors) comença a donar-li més importància.

identitària és una important aposta per la democràcia, perquè pot engendrar un moviment social de defensa de pràctiques socials, en altres paraules, un moviment de defensa d'una societat, fet que pot obrir moltes potencialitats al moviment obrer mateix. Així doncs, són els partidaris de la República social els qui han d'intervenir perquè la identitat s'expandeixi, i és dramàtic que sovint s'abandoni aquest camp de batalla en nom d'una visió classista força estreta. Però aquesta República social no és pas sinònim de nació, sinó que és només l'organització política, i pot ser el marc d'una nació de nacions, d'un encaix d'identitats (la identitat britànica no només federa, simplement, sinó que inclou, les identitats anglesa, gal·lesa i escocesa). I si per ventura una part reclamés la seva independència, això no tindria res d'antirepublicà; al contrari, seria l'aplicació dels principis republicans a una situació no resolta, a la pràctica, per aquesta República. També cal suposar que ja no som a l'Edat Mitjana, i que, per la nació afectada, la pèrdua d'uns quants quilòmetres quadrats ja no serà percebuda com una reducció de la seva grandesa!

Però la mundialització –és a dir, la dictadura mundial del capital financer– no és la fi de les nacions? Jo defenso el contrari. Poden aparèixer identitats cada vegada més extenses, però això no significa pas que les identitats de mida més modesta desapareguin. Ara bé, la “financerització” de l'economia, conseqüència de la mundialització, provoca una situació en què el capital serà cada vegada més *anacional*, cada vegada menys “localitzat”, mentre que els habitants, en canvi, continuaran essent “d'aquí” o “d'allà”, encara que no forçosament hi hagin nascut. La tendència és que el capital serà estranger a tot arreu, mentre que la gent serà, pertot, “d'aquí”. Quan un fons de pensions americà decideixi que la fàbrica Ford de Bordeus s'ha de deslocalitzar a Indonèsia, aquesta decisió serà vista, localment, com una agressió capitalista (consciència de classe), però també com una agressió contra la vida local (consciència ètnica). Què és el que prevaldrà? La pregunta no té sentit si no és a nivell analític, perquè en la consciència de la gent, dels vaguistes, les dues consciències no se separaran mai. La qüestió del capitalisme coincidirà més que mai amb la qüestió nacional. Contràriament al que pensen molts marxistes¹⁷, encara som a l'època de les revolucions nacionals: tot el món continua produint nacions, “nacionalitzant-se”. La nació ressorgirà al segle XXI com una gran qüestió, motiu de subversió. Vet aquí per què cal defensar-la, no tan sols com a espai de la democràcia política, sinó també com a espai de la necessitat social d'identitat. Però la nació no és en si mateixa la República, i no és només França i el model que aquesta representa, com alguns tendeixen a creure. Sovint, d'altra banda, són aquests mateixos els qui criden molt fort contra “Brussel·les” i la seva mania uniformadora que atempta contra la sobirania nacional, i els qui no troben res a dir a la uniformització quan és parisenca i atempta contra nacions incorporades no democràticament. Però això és fàcilment explicable: quan el Mouvement des citoyens de Jean-Pierre Chevènement o el Partit Comunista Francès defensen la “sobirania

¹⁷ ...entre els quals hi ha grans historiadors. Penso sobretot en E. J. HOBBSAWM, *Nations and nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

¹⁸ Vegeu M. CAHEN, *La nationalisation du monde...*, op.cit.

¹⁹ ...cosa que sembla no haver entès el geògraf Yves LACOSTE en la seva obra *Vive la nation. Destin d'une idée géopolitique*, Paris, Fayard, 1997, 339 pàg. ISBN: 2-213-59613-1. Vegeu, sobre aquest tema, la meua crítica “Vive la nation! Oui, mais laquelle...? Reflexions, notamment africanistes, sur un essai franco-français”, Bordeus, 15 de juny de 1999, 7 pàg. que apareixeran a *Revue internationale de politique comparée*, Louvain-la Neuve (Bèlgica), primavera del 2000, i *Lo Lugarn. Tribuna per l'Occitània Liura*, Floirac, primavera del 2000.

²⁰ Quants francesos saben que el nombre de francòfons és molt inferior al dels parlants de portuguès, per no parlar de l'espanyol, l'anglès i el...mandarí?!

nacional”, en realitat no defensen pas la identitat sinó, simplement, la independència política de l’Estat Francès.

Malgrat tot, en aquest món neoliberal i anglo-uniformitzat, cal defensar la nació que és França! Però cal defensar-la exactament per les mateixes raons que fan defensar també la nació basca, la nació corsa i totes les altres. Pel que fa al debat lingüístic, és exactament per les mateixes raons que cal defensar tant la llengua francesa (petita llengua tribal residual) contra l’hegemonia lingüística anglo-financera, com les llengües minoritzades europees, les llengües maternes africanes... I el mateix combat s’ha de fer per la democràcia, pel dret a la modernitat en la identitat i en la dignitat, tant al centre com a la perifèria del capitalisme.

14 de març del 2000

Michel Cahen

Institut d’études politiques de Bordeus

Traducció: Carles Biosca